

Rob Brunia, Cor van Wijgerden

Handleiding voor schaaktrainers

Stap 5

Inhoud

Voorwoord.....	4	Aanwijzingen voor gebruik van de handleiding.....	44
De vijfde stap.....	5		
Leerstof.....	6	Lessen basis werkboek	
- Voorkennis.....	7	Les 1: Materiaal en tijd.....	45
- Begrippen.....	8	Les 2: Mat.....	58
- Wendbaarheid.....	9	Les 3: Doorbraak.....	65
- Tactiek.....	13	Les 4: Gebruik van pionnen.....	71
- Strategie.....	14	Les 5: Wedren.....	83
- Koningsaanval.....	14	Les 6: Zevende rij.....	89
- De opening.....	14	Les 7: Aftrekaanval.....	97
- Het eindspel.....	17	Les 8: Penning.....	104
- Verdedigen.....	18	Les 9: De opening.....	111
Begeleiding.....	19	Les 10: Torens tegen pion.....	121
Individuele ontwikkeling.....	20	Les 11: Sterk veld.....	127
- voorbeeldpartijen.....	23	Les 12: Verdedigen.....	134
Het vinden van een goede zet.....	28	Les 13: Toreneindspel.....	141
- Activiteit.....	28	Les 14: Koningsaanval.....	150
- Kwetsbaarheid.....	29	Les 15: Open lijn.....	156
- Voorbeeldstellingen.....	29	Les 16: Remise.....	165
Het onderzoeken van een stelling.....	32	Aanvullende werkboeken.....	173
- Samenwerken.....	32		
- Uitspelen.....	11	Lessen plus werkboek	
Hulp.....	33	Les 1+: Activiteit.....	175
De trainer.....	34	Les 2+: Pionneindspel.....	180
Schaken op de computer.....	36	Les 3+: Koning in het midden.....	187
- Beoordeling van een stelling.....	36	Les 4+: De verkeerde loper.....	192
- Wat is de beste zet?.....	37	Les 5+: Kwetsbaarheid.....	198
- Vervanging van de trainer?.....	38	Les 6+: Dame-eindspel.....	206
- Opgaven op de computer maken.....	39	Les 7+: Verdedigen.....	212
- Afronding.....	39	Les 8+: Eeuwige penning.....	224
Schaakliteratuur.....	41	Les 9+: Loper tegen pionnen.....	228
Diploma.....	43	Les 10+: Zetdwang.....	234
		De Stappenmethode.....	240

De vijfde stap

De boeken van Stappenmethode zijn destijds in 1987 uitgegeven als hulpmiddel voor trainers en hun leerlingen. De handleiding (lesgeven) en de werkboeken (oefenen) zijn echter maar twee pijlers van het geheel. Spelen en partijbespreking zijn onlosmakelijk verbonden. Vooral de laatste komt er karig vanaf bij de schaaktraining. Dat wreekt zich op vele gebieden. Het geleerde passen de leerlingen slechter toe in hun partijen, openingen en strategische thema's (beide bij uitstek geschikt voor de partijbespreking) komen minder aan bod. Kunnen we zeggen dat in de de stappen 1 tot en met 3 alle belangrijke zaken die nodig zijn min of meer aan de orde zijn geweest, voor stap 4 en 5 geldt dat niet. Voor die stappen is het verdubbelen van het aantal lessen en werkboeken een koud kunstje. Op de niet behandelde stof kan de trainer wel bij de bespreking van partijen inspelen. Dat kan op eenzelfde manier als hoe de andere leerstof is uitgelegd.

Het aantal kinderen dat op schaakclubs les krijgt in Stap 5, is helaas niet groot. Gelukkig zijn er wel privétrainers en clubs die de trainingen combineren.

We gaan er vanuit dat de lessen uit deze stap alleen zinvol kunnen worden gevolgd door de kinderen als ze de voorafgaande stappen met goed gevolg hebben afgesloten. Dat houdt meer in dan een voldoende resultaat met het examen. De opgedane kennis moet door de leerlingen ook in hun partijen worden toegepast. Bij een onvoldoende vaardigheid werkt het aanbieden van nieuwe kennis eerder averechts; kennis- en vaardigheidsniveau moeten hand in hand gaan.

Het naspelen van de partijen van kinderen op Stap 5 niveau (dus met het examen van Stap 4 op zak) stemt niet vrolijk. Leerlingen maken te veel fouten die eigenlijk op dit niveau niet meer zouden mogen voorkomen. Ze etaleren wel een enorme theorie openingskennis. Tien tot vijftien zetten theorie is geen uitzondering. Daar is niets op tegen als de zetten na de theorie min of meer op het juiste niveau zijn, maar dat is vaker niet dan wel het geval. De hoeveelheid openingskennis moet in verhouding staan tot de speelsterkte.

Voor de lesgever geldt dat hij op de hoogte moet zijn van de didactische aanpak, zoals die in de vorige handleidingen uiteengezet is. Even belangrijk is inzicht in de opbouw van de leerstof. Natuurlijk zitten er gaten in kennis van de leerlingen. Die lacunes - dat klinkt wat mooier - moeten weggewerkt en dat is de taak van de trainer. Die kan dat niet als hij geen idee heeft hoe de opbouw in de vorige stappen is geweest.

Hiaten in kennis zijn niet een onoverkoombaar probleem. Voorwaarde is dat de trainer zich realiseert dat ze er zijn en hij er aan werkt. Nu is dat gemakkelijker

gezegd dan gedaan. Met name slimme kinderen vinden het beneden hun stand om opgaven uit een lagere stap te maken. Een uitdaging is nodig: 0 fouten binnen een bepaalde tijd (kan de leerling zelf aangeven). Een fout betekent minder tijd. Een wedstrijd met een medeleerling kan ook: wie is het eerst klaar. Om gokken tegen te gaan zijn de regels streng: 1 punt voor een goed antwoord, 5 strafpunten voor een fout.

Alleen maar nieuwe kennis aanbrengen (de gangbare stand van zaken) vergroot de gaten en er is snel sprake van een kloof. Zo'n verschil is lastiger op te lossen. De leerling kan de motivatie niet meer opbrengen: "Dat leer ik toch nooit!"

Het is een goede zaak dat clubs een externe trainer aantrekken omdat de club zelf geen trainer van voldoende niveau in huis heeft. Helaas is Elo doorgaans het enige criterium. Die wens komt overigens ook ten dele van de deelnemers.

De in het verleden (met veel moeite) ingestelde regionale en landelijke trainingen zijn op dit moment grotendeels verdwenen. Gelukkig zijn er plannen ....

Om de sterke trainer tegemoet te komen volgt verderop een summiere samenvatting van de opbouw van lesstof. In mijn hoofd gonst nog steeds de opmerking van een trainer na: "Je denkt toch niet dat iemand met een Elo van 2200 een handleiding van de lagere stappen doorneemt." Nee, dat zou wel heel dom zijn.

De leerstof

De moeilijkheidsgraad van de stof in Stap 5 ligt deels niet veel hoger dan die van Stap 4. Het aantal zetten van de oplossingen van de opgaven blijft gelijk: bij de meeste onderwerpen is de oplossing $2\frac{1}{2}$ zet diep (5 ply). Indien de eerste vier stappen op de aanbevolen manier (les, oefenen, spelen en partij bespreken) zijn doorlopen (dus inclusief de werkboeken plus, extra en vooruitdenken), dan zal Stap 5 geen problemen geven. Ook de positionele onderwerpen niet. Die zijn goed te doen als de partijen van de leerlingen vanaf Stap 2 besproken zijn. Kinderen die alleen maar de opgaven in de werkboeken maken zijn al afgehaakt, zullen weldra afhaken of zullen maar langzaam in speelsterkte stijgen.

Een trainer is onvervangbaar. Bespreking van de partijen, feedback en hulp bij het studeren (om drie belangrijke zaken te noemen) zijn onmisbare hulpmiddelen om sterker te gaan schaken. Een computer (zie pagina 36) kan zijn taak maar zeer ten dele overnemen (DVD, schaakprogramma e.d.) maar een op de persoon gerichte begeleiding kan alleen een mens.

De leerlingen zullen alleen beter gaan spelen als we ervoor zorgen dat er op de juiste manier geleerd wordt. Beter leren schaken behelst de leerstof begrijpen, onthouden en niet te vergeten, kunnen toepassen. Daarbij komt meer kijken dan

DOEL VAN DE LES

- kennismaken met een nieuw positioneel wapen

RELEVANTE VOORKENNIS

- zevende rij (tactisch en positioneel)

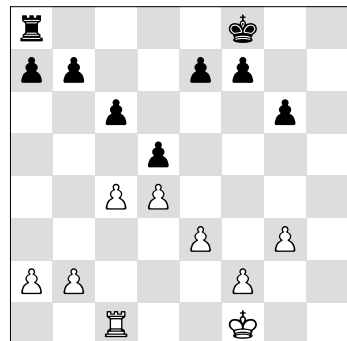
VERWERVING**Instructie**

Torens zijn de enige stukken die op een leeg bord vanaf elk veld hetzelfde aantal velden bestrijken (14). Uit les 14 van Stap 4 weten we dat de toren in de praktische partij op de 7^e rij het best functioneert. Om daar te komen heeft de toren ruim baan nodig. Er mogen geen pionnen in de weg staan. Een lijn waarop geen pionnen meer staan, noemen we een **open lijn**.

Lijnopening

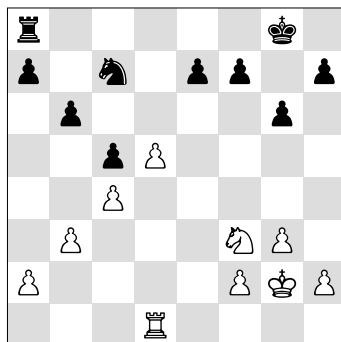
In het diagram (♭) is maar één open lijn, de h-lijn. Geen van beide partijen heeft daar veel te zoeken. Het invalsveld op de 7e (2e) rij is gemakkelijk door de koningen te verdedigen. Wit kan een tweede lijn openen door **1. cxd5**. De ruil van de pionnen zorgt voor een open lijn. Bij het openen van lijnen is het natuurlijk van belang dat de tegenstander er geen gebruik van kan maken. Hier is daar geen sprake van. Na **1. ... cxd5 2. Tc7 Tb8 3. Td7!** (een noodzakelijke fijnheid; anders 3. ... Ke8 en 4. ... Kd8) **3. ... e6 4. Tc7** beheerst wit de 7^e rij. Hij kan nu in alle rust zijn koning dichterbij brengen.

Als we na de eerste zet de mogelijkheden van de torens tellen dan blijkt dat een open lijn meer is dan alleen het binnenkomen op de 7^e rij. De witte toren bestrijkt 11 velden, de zwarte 4, een

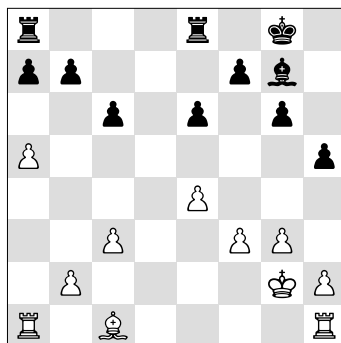
stuk minder. Verder bindt hij de zwarte koning aan de dekking van pion f7 en de toren aan de dekking van b7.

Het diagram (♠) geeft een tweede manier om lijnen te openen. Na **1. d6** (zwart is wel gedwongen om te slaan en de d-lijn komt open) **1. ... exd6** (niet goed is 1. ... Td8 vanwege 2. dxc7 en wit wint) **2. Txd6** dringt de witte toren op de volgende zet met succes op de 7^e rij binnen.

Opponeren

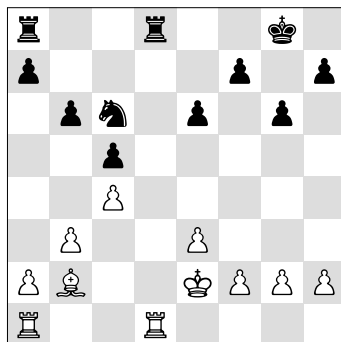
De normale manier om zich tegen een inval over de open lijn te verdedigen is het opponeren op die lijn met de torens. Dat moet in het diagram (♢) met overleg gebeuren. Op **1. Td1** is **1. ... Ted8** de juiste zet. Zwart verliest de controle over de d-lijn na een zet met de andere toren: **1. ... Tad8** **2. Le3 a6** **3. Lb6**. Na **1. ... Ted8** **2. Le3 Kf8** is er niets aan de hand. Wit kan niet zomaar de d-lijn opgeven met **3. Txd8+ Txd8** **4. Lxa7?** (4. Kf2!) **4. ... Td2+** waarna de zwarte toren veel actiever zou staan.

Uitschakelen van de verdediger

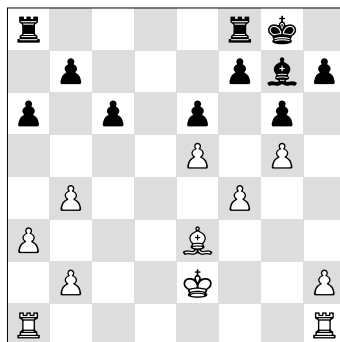
Het uitschakelen van de verdedigende toren is een belangrijk wapen van de aanvaller om een open lijn te veroveren.

In de stelling in het diagram (♣) lijkt er op het eerste gezicht geen vuiltje aan de lucht voor zwart. Beide partijen hebben controle over de open d-lijn maar na het ijzersterke **1. Lf6** staat zwart machteloos tegen de binnenkomst van een witte toren. De looper jaagt de toren van d8 weg. Hij moet met de toren op d1 ruilen of de toren van d8 wegspeelen. In beide gevallen dringt wit met een toren op d7 binnen, waarna zwart een vrij moeizame verdediging te wachten staat.

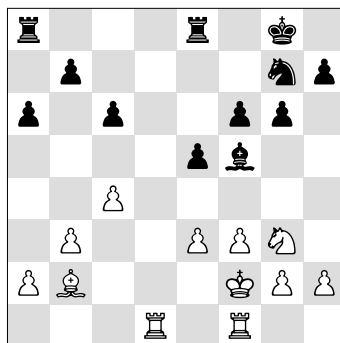

Bij de aanwezigheid van een open lijn is het direct in bezit nemen ervan niet altijd de beste strategie.

Wit moet in het diagram (↑) bij het bezetten van de open d-lijn voorzichtig te werk gaan. De voor de hand liggende zet **1. Tad1** levert na **1. ... Tad8 2. Lb6 Td5** niets op. Zwart kan de open lijn met succes dichtmetselen. Eerst het voorbereidende **1. Lb6** verhindert het opponeren over de d-lijn. Op de volgende zet speelt wit wel een toren naar de d-lijn om vervolgens met **3. Td7** binnen te komen.

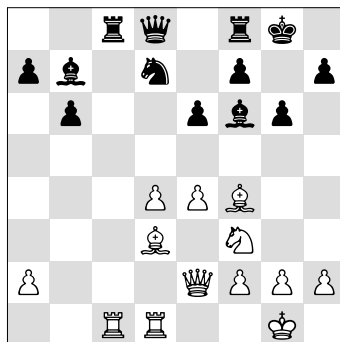

Bij een beheersing van een open lijn door één partij kan de inval op de 7e rij soms nog worden verhinderd door een ander verdedigend stuk, zoals de looper op f5 in het diagram (⇒). Wit bereikt door slaan zijn doel en na **1. Pxf5** verschaft wit zich toegang tot veld d7. Direct slaan is nodig, want verdubbeling met **1. Td2** is te langzaam. Na **1. ... Tad8 2. Tfd1 Txd2 3. Txd2 Lc8** houdt zwart de witte stukken buiten de deur.

Het diagram (⇓) geeft een alledaagse stelling uit de toernooipraktijk. De c-lijn is de enige open lijn. Het is instructief hoe die in korte tijd in witte handen valt. Eerst speelt wit **1. La6** en die zet dient niet alleen om een verdediger van c8 uit te schakelen, maar ook om met de dame binnen te vallen. Zwart moet slaan: **1. ... Lxa6** (of **1. ... Txc1 2. Txc1 La8 3. Ld6** en **4. Lb5** en zwart is aan handen en voeten gebonden; damewinst met **4. Tc8** is niet nodig). Er volgt **2. Dxa6 Txc1** (gedwongen om geen pion te verliezen) **3. Txc1 Da8**. De c-lijn is voor wit. Na de zetten **4. Ld6 Td8 5. e5 Lg7 6. Tc7** gaat materiaal verloren.

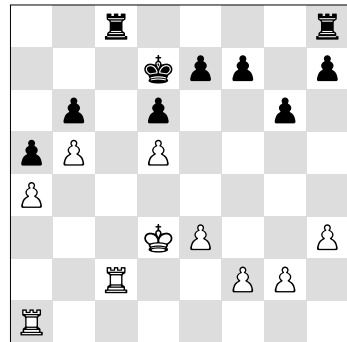
In de partij *Geller-Simagin, Moskou 1951* volgde nog **6. ... De4 7. Pd2 De1+ 8. Pf1 Pf8 9. Dxa7 Lh6 10. Txf7** en zwart gaf het op.

Een voordeel inwisselen

Een facet dat nog aan de orde moet komen, is het omzetten van het voordeel van de open lijn in een ander voordeel.

Het diagram (♠) geeft een voorbeeld. De alleenheerschappij over de c-lijn is niet te verkrijgen. Na torenverdubbeling met 1. Tac1 verdedigt zwart zich met succes met 1. ... Tc5. Met 1. **Tc6** moet wit het over een andere boeg gooien. Zwart moet slaan of de c-lijn aan wit overlaten. In het eerste geval krijgt wit een reusachtige vrijpion; in het tweede geval veroverft wit de c-lijn waarna wit in alle rust zijn pionnen naar voren kan brengen (1. ... **Tb8** 2. **Tac1 Thc8** 3. **Kd4**).

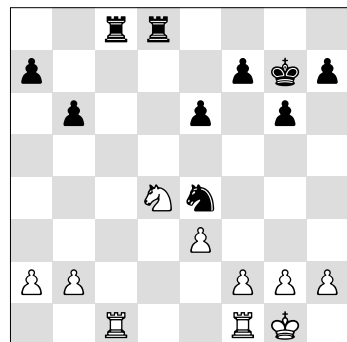
Een veld op een open lijn met ondersteuning van een pion (liefst in het kamp van de tegenstander) noemen we een **steunpunt**. In deze stelling is veld c6 voor wit en veld c5 voor zwart een steunpunt.

Speel de stelling na 3. Kd4 simultaan uit. Het liefst twee keer, eenmaal met wit en eenmaal met zwart.

Bij voldoende leerlingen is het onderling uitspelen een alternatief.

In een volgende les (kan een tijdje later zijn) is herhaling op zijn plaats. De stelling in het diagram (♣) zit vol met nuttige wendingen wat betreft open lijn en tweede rij. Mogelijkheden te over: uitspelen, in tweetallen laten analyseren of behandelen met suggesties uit de groep. Zwart heeft voordeel, vooral praktisch, omdat wit nauwkeurig moet spelen. Hier zijn wat mogelijkheden.

De eerste zet is 1. ... **e5**. Logisch om proberen op d2 binnen te vallen. Wit heeft 4 paardzetten die de moeite waard zijn. Twee dekken het

Samenvatting

Bij open lijnen moet je rekening houden met:

- alleen lijnen openen als je er baat bij hebt
- het bezetten van de open lijn
- het veroveren van de open lijn
  - om de 7^e rij te bereiken
  - een steunpunt te bezetten

VERWERKING

Geheugensteun

◇ *Open lijn*

Werkboek

□ *Strategie / Open lijn: A*

Uitleg: De behandelende facetten komen terug in de opgaven: lijn openen, steunpunt bezetten, uitschakelen verdedigende mogelijkheden.

Alle stellingen van dit oefenblad zijn geschikt om tussen de leerlingen onderling (met noteren!) of simultaan tegen de lesgever (of voldoende sterke speler) uit te spelen.

Fout: Het antwoord wordt niet gevonden.

Hulp: Bespreek het gevonden antwoord en geef aanwijzingen gebaseerd op het getoonde inzicht.

ANTWOORDEN

□ *Strategie / Open lijn: A*

1) 1. f4 (f-lijn openen)	de a-lijn opgeven.
2) 1. cxd5 exd5 2. Tac1 Tac8 3. La6 (lijn openen, bezetten en verdediger wegjagen)	8) 1. Tc8 Kf8 2. Txd8+ Txd8 3. Tc7
3) 1. Tg6 (steunpunt bezetten)	9) 1. Pd3 en zwart moet a-lijn opgeven, anders gaat b4 verloren.
4) 1. Tc6 (steunpunt bezetten)	10) 1. ... Tc6 2. Txc6 Dxc6+
5) 1. ... Pb4 (veroveren c-lijn)	11) 1. g4 (1. Lg5 Kg7 2. Lxf6+ Kxf6 3. Td7 Tb8 4. c5 Ke6 5. Tc7 f6 en 6. ... Kf7)
6) 1. La6!; 1. Tac1 Tac8 2. La6 Tc5 (verdedigers uitschakelen)	12) 1. De5 (openen d-lijn)
7) 1. ... Pg3 2. Tc1 Pe4 en wit moet	

Aanvullende werkboeken

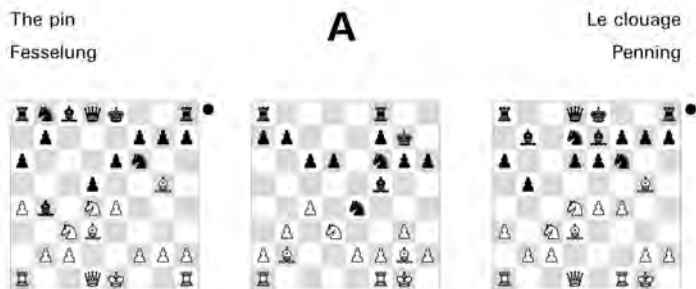
Voor Stap 5 zijn drie werkboeken beschikbaar. Strikt genomen is dat te weinig. Zelfs als we van de ideale situatie uitgaan (trainer geeft les, laat leerlingen oefenen en spelen en bespreekt daarna hun partijen) dan zou meer oefenen op hetzelfde niveau toch nuttig zijn. Tot en met Stap 3 is redelijk overzienbaar wat behandeld moet worden. Vanaf Stap 4 is het gebied al zo breed dat er keuzes gemaakt moeten worden en dat gebied wordt alleen maar groter. Les krijgen en opgaven maken die rond en net boven je niveau liggen, hebben in het algemeen de juiste moeilijkheidsgraad (juist in de betekenis van het meest effect sortierend).

Gelukkig heeft de betere trainer in Nederland veel eigen materiaal ontwikkeld en dat is een goede zaak. Daarbij wel de kanttekening dat trainers helaas het niveau van hun leerlingen nog wel eens te hoog inschatten.

Aan Stap 6 beginnen zonder Stap 5 extra en Stap 5 plus door te werken is zonder meer af te raden.

Stap 5 extra

Het extra werkboek is aangepast en uitgebreid naar 112 bladzijden. Het is een internationale versie (EN, FR, DE, NL) net als 6 extra. Dat stoort, zover bekend, niemand en velen vonden de andere talen wel leuk. “Goh, heet dat zo in het Engels.” De bovenkant van een pagina met opgaven ziet er zo uit:

De enige geheugensteun in het boek is in het Engels. De versies in andere talen zijn als download beschikbaar.

In het werkboek staan opgaven met dezelfde onderwerpen als in de gewone stap 5. Die zijn niet alleen nuttig als extra oefening maar vooral ook als herhaling. Herhaling is niet alleen nuttig voor zwakkere leerlingen!

Verder opgaven met thema's die bekend zijn uit lagere stappen of zelfs min of meer nieuw zijn:

- Loper tegen toren
- Paardeindspel
- Lopereindspel
- Samenwerking (diverse stukkenparen)

Dit zijn deels nieuwe materiaalverhoudingen maar voor het correct oplossen van de opgaven moet de leerlingen putten uit bekende technieken. Nuttig als voorbeeld voor de toekomst want meer en meer zal de schaakstudent op zichzelf zijn aangewezen.

In de tweede helft zijn alle opgaven van het type: mix. Er is dus geen aanduiding van het thema van de oefening en zij lijken daardoor het meest op een echte partij. In het gewone werkboek staan door plaatsgebrek te weinig van dergelijke opgaven.

De antwoorden staan op de website: www.stappenmethode.nl onder lesmateriaal.

Stap 5 plus

In dit werkboek aandacht voor:

- nieuwe onderwerpen (o.m. koning in het midden, dame-eindspel, loper tegen pion(nen), eeuwige penning).
- onderwerpen die door plaatsgebrek maar weinig aandacht hebben gekregen in de normale vijfde stap
- het verdiepen van belangrijke onderwerpen
- onderwerpen uit een vorige stap op een hoger niveau

We behandelen alle onderwerpen in 10 pluslessen. Sommige lessen kunnen we beter over verschillende 'schaakuurtjes' verdelen. Laat ter afwisseling de betere leerling (een deel van) een les voorbereiden en geven.

De Stappenmethode

Van de Stappenmethode zijn de volgende boeken verkrijgbaar:

HANDLEIDINGEN

Handleiding voor schaaktrainers:

Stap 1, Stap 2, Stap 3, Stap 4, Stap 5

WERKBOEKEN

Basis werkboeken:

Opstapje 1, Opstapje 2, Stap 1, Stap 2, Stap 3, Stap 4, Stap 5, Stap 6

Extra werkboeken:

Stap 1 extra, Stap 2 extra, Stap 3 extra, Stap 4 extra, Stap 5 extra, Stap 6 extra

Plus werkboeken:

Stap 1 plus, Stap 2 plus, Stap 3 plus, Stap 4 plus, Stap 5 plus

Vooruitdenken werkboeken:

Stap 2, Stap 3

ZELFSTUDIEBOEK

Instructieboek:

Stap 6

De genoemde boeken zijn ook beschikbaar in het Engels, Duits en Frans. Verder zijn er vertalingen in het Turks, Grieks, Azerbeidzjaans, Tsjechisch, Deens en Zweeds. Raadpleeg voor meer informatie, nieuwe uitgaven, prijzen en wijze van bestellen de website: **www.stappenmethode.nl**

Software (begin 2016 alleen Windows)

De Stappenmethode is ook op cd verkrijgbaar.

Chess Tutor Stap 1, Stap 2 en Stap 3

(cd of downloadversie)

Demo op www.chesstutor.eu

